

УДК 336.77:334.72

О. В. Демченко,
викладач, ВСП Агротехнічний коледж Уманського національного університету садівництва

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КРЕДИТУ

Ключові слова: натуралістична теорія, капіталоутворююча теорія, позиковий капітал, кредит, банківський кредит, кредитний ринок.

Постановка проблеми. Відновлення банківського кредитування у післякризовий період можливий за умов теоретичного обґрунтування сутності кредиту та впливу фінансової кризи на процес кредитування. Недостатність теоретичних напрацювань щодо сутності кредиту відповідно до ринкових умов суб'єктів господарювання негативно впливає на кредитні відносини між кредиторами і позичальниками, затрудняє доступ останніх до кредитних ресурсів. Кредитування здебільшого гальмується внаслідок відсутності теоретичного обґрунтування сутності категорії кредиту, впливу фінансової кризи на процес кредитування. Вирішення вищевказаних проблем можливе за умов більш поглибленого дослідження теорії кредиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних питань щодо сутності кредиту присвячені праці зарубіжних і вітчизняних дослідників. Теоретичне обґрунтування теорії кредиту здійснювали вітчизняні вчені серед яких М.Дем'яненко, В.Алексійчук, О.Гудзь, Т.Герасімова, А.Мороз, О.Непочатенко, М.Савлук, П. Саблук та багато інших.

В той же час, не дивлячись на низку напрацювань з цієї проблеми досі не вщухають дискусії щодо теоретичного обґрунтування кредиту як економічної категорії та дієвості кредиту в період фінансових криз.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних напрацювань щодо сутності категорії кредиту.

Виклад основного матеріалу: Представники різних течій економічної думки користуючись власною системою уявлень і прийомами дослідження, трактують по-різному одні ідентичні своєю сутністю економічні явища, вкладаючи в одні і ті ж поняття різний зміст. Це певною мірою відноситься до економічної сутності категорії кредиту, яка привертала з давніх пір увагу дослідників. Найбільший розмах розвитку теорії кредиту спостерігався в період зрілості капіталізму з наростанням ролі кредиту і банків в економіці. Результати економічних досліджень свідчать, що історично теорія кредиту досліджувалася за двома напрямками результатом чого є виокремлення натуралістичної і капіталоутворюючої теорії кредиту. Аналіз натуралістичної і капіталоутворюючої теорії кредиту свідчить про їх відмінності внаслідок ролі, яка відводиться кредиту і банкам в економіці.

Прибічниками капіталоутворюючої теорії кредиту були Дж. Ло, Г. Маклеод, А. Ган, Й. Шумпетер, Ш. Коклен і багато інших авторів, зокрема і більшість сучасних дослідників цієї проблеми. Головним постулатом капіталоутворюючої теорії кредиту за результатами дослідження цих авторів є те, що вони підкреслюють самостійну і навіть провідну роль кредиту по відношенню до сфери виробництва. Найбільш обґрунтовано сутність капіталоутворюючої теорії характеризує відомий вираз Г. Маклеода: «банки - це фабрики кредиту».

Прибічниками натуралістичної теорії кредиту були А.Сміт, Д.Рікардо, Ж.- Б. Сей, Ж.К.Л. Сісмонді та інші. Ними кредит досліджувався як спосіб перерозподілу наявних цінностей, не приймаючи до уваги капіталоутворюючу властивість банків, тобто здатність їх створювати нові гроші.

Натуралістичне уявлення кредиту як особливого механізму перерозподілу капіталу в економіці було піддано критиці багатьма відомими дослідниками. Так, зокрема Ш. Коклен критикував результати дослідження і погляд Ж.- Б. Сея щодо сутності категорії кредиту, аргументуючи тим, що кредит не створює капітал. Головною його тезою було те, що якщо один суб'єкт отримав капітал, інший його втратив. Він аргументував капіталоутворюючу здатність кредиту, акцентуючи увагу на те, що не має сенсу вважати, що головною функцією кредиту є факт передачі грошей із рук в руки, а кредит сам по собі нічого не може створити. Важлива роль кредиту за даними дослідження Ш. Коклена, полягає в тому, що він випереджує дію накопичення і збереження, і цим самим примножує капітал [1].

Більш обґрунтовану характеристику ролі кредиту в економіці дав Август Цешковський. Він відмічав, що кредит робить капітали вільними, а натомість і здатним до обігу, а фінансові цінності – це відтворююча кров суспільного тіла, поживний і розподільчий елемент, умова його існування і розвитку; причому експлуатація кредиту – це експлуатація цінностей нації, найбільш ідеалізованих, найбільш вживаних, це експлуатація безпосередньо самих цінностей [2].

Глибокий критичний аналіз основ натуралістичної теорії кредиту здійснив Й.А. Шумпетер. Прибічниками цієї теорії за його дослідженнями за тих часів були 99 із 100 економістів. Зокрема, його сучасник професор Кеннан в одній із своїх статей обґрунтував неможливість капіталоутворення банків, використовуючи наступну схему: «якщо працівники камер зберігання віддали би в борг три чверті сумок, які їм довірили на зберігання, то ми не могли б їх звинуватити в «створенні» різниці між кількістю «зданих» сумок і їх кількістю, що в даний час перебуває на зберіганні [3]. Внаслідок таких доводів відповідно робився висновок про те, що і капітали, вкладені в банк можуть бути використані лише в обсязі, що дорівнюють вкладеним раніше депозитам. Тобто, за таких умов вкладники є і залишаються кредиторами, а банкіри залишаються посередниками, які накопичують ліквідний капітал із багатьох дрібних фондів з метою забезпечення торгівлі ними. Вони нічого не додають до існуючої маси ліквідних коштів, а просто змушують їх «більше працювати».

Й. Шумпетер спростовував доводи щодо ролі банків лише як фінансових посередників, що перерозподіляють наявні капітали в економіці, наводячи наступні аргументи «жодні вимоги на певну кількість овець не призведуть до збільшення їх кількості. В той же час, депозит, що юридично є лише вимогою на відповідну кількість законних платіжних засобів може виконувати тій ж функції, які можуть виконувати безпосередньо ці ж кошти. Беззаперечно, банки не «створюють» законні платіжні засоби, проте вони здійснюють те, що можна побачити за умов випуску банкнот, що за своїми економічними наслідками надто приближене до створення законних платіжних засобів, здатних призвести до створення реального капіталу, який міг би бути створений без цих подій. Набагато реалістичніше говорити, що банки «створюють кредит», тобто створюють депозити в процесі кредитування, ніж говорити, що вони дають в борг ті депозити, які були їм довірені»[3].

Й. Шумпетер підкреслював, що переважна більшість економістів XVII і XVIII століть мали ясні, хоча іноді і гіпертрофовані уявлення щодо створення кредиту і його значущості для розвитку промисловості. В кінці XIX на початку XX століття елементарне визначення процесу, завдяки якому створюються депозити внаслідок надання кредиту дали одночасно декілька авторів. Зокрема, Фішер в 1911 році зробив висновок відповідно до якого депозити і банкноти за своєю сутністю є однією категорією [4].

Обидві теорії як натуралістична, так і капіталоутворююча історично розвивалися паралельно і, на перший погляд, можна зробити висновок, що перемогла капіталоутворююча теорія. Проте, обидва з першого погляду протилежні підходи щодо обох теорій фактично давно поєднані. Ні в кого не має сумніву, що за

допомогою кредиту заощадження трансформуються в інвестиції, тобто завдяки кредиту здійснюється перерозподіл грошових потоків в економіці. В той же час, банки безсумнівно володіють і капіталоутворюючою властивістю. З цього приводу саме таку «центричну» позицію займав К. Маркс, підкреслюючи роль кредиту в процесі централізації і концентрації капіталів, тобто по суті його перерозподільчу функцію. За висловами К.Маркса кредит з початку розвивається і набирає ознаки накопичення, в подальшому він об'єднує грошові кошти індивідуальних чи асоційованих капіталістів. З іншого боку, висновки К. Маркса щодо функції капіталоутворення банків неоднозначні. Так, одночасний приріст активів і пасивів банку при видачі кредиту із зарахуванням його на рахунок клієнта в даному банку він називав процесом створення «уявних вкладів», в той же час він передбачав, що банки можуть створювати капітал: «ми бачимо таким чином, як банки створюють кредит і капітал: шляхом випуску власних банкнот, шляхом видачі платіжних наказів, шляхом сплати дисконтованими векселями» [5].

В кінці XIX на початку XX століття з'явилися дослідження, в основу яких було закладено вивчення фактичних статистичних матеріалів, які наочно доказували, що роль банків і кредиту в економіці є провідною. Зокрема, це роботи Дж. А. Гобсона «Розвиток сучасного капіталізму» (1894) і Р. Гільфердінга «Фінансовий капітал» (1910).

Надмірне залучення кредитів довгий час вважали однією із фундаментальних причин кризи в сфері торгівлі і обігу. Зокрема, Ж.К.Л. Сімонді вважав, що заміняючи банковими білетами монети, банківський кредит посилює промислові кризи, поглинаючи значну масу капіталів, замінюючи їх не речовими знаками, які дають право лише на відсоток в майбутніх виробничих циклах [6]. Узагальнення і поглиблений аналіз теорій за допомогою яких стає можливим уяснити вплив кредиту на реальний сектор економіки сконцентрований в праці Е. Хансена «Економічні цикли і національний дохід». Ця праця є основною де зібрані всі праці, що до дослідження сутності кредиту і на які ми робимо посилання в даному дослідженні.

Так, в 1816 г. Метью Кері опублікував «Нариси з банківської справи», які безпосередньо присвячені питанням практичної політики, пов'язаної з торговими депресіями. Автор розглядає конкретну економічну ситуацію, що склалася в XIX столітті по закінченні війни, коли відбулося поживлення промисловості і торгівлі, набули поширення торгові операції. «Банки, які могли і повинні були стримувати такі прагнення, навпаки займалися його заохочуванням і поширенням. Банки приймали векселі до оплати і в подальшому змінили цю політику, засвоївши діаметрально протилежну лінію, почали стрімко скорочувати свої позикові операції, що призвело до паралічі підприємництва. Внаслідок цього банкіри змінили політику і збільшили дисконтні операції, чим було призупинена лавина банкрутств підприємств. М.Кері вважав, що політика банків могла бути більш продуманою і тоді «промисловість, торгівля, зберегли би свій динамічний розвиток без всіх цих різких коливань, без стрімких підйомів і крутих падінь, які негативно впливають на щастя, незалежність та моральність»[7].

Альберт Галлатин в 1840-х роках також відмічав активну роль кредиту у формуванні кризи. «Всі активні торгові країни перебувають під впливом торгових криз. Окремі благополучні роки змінюються і призводять до надмірного розширення торгових операцій, а в подальшому до їх спаду, що призводить до потрясіння в сфері виробництва. Такі потрясіння повторюються частіше внаслідок посилення підприємливості, розширення меж кредиту та його зловживанням. Такої ж думки притримувалися окремі економісти і в 50-60-х роках дев'ятого століття. Зокрема, Вільям Ленгтон відмічав: «Русійна причина цих конвульсійних рухів полягає в неконтрольованому використанні кредиту». Клемент Жюгляр також підкреслював вплив кредиту на зростання кризи.

Джон Стюарт Мілль в «Нарисах політичної економії» (1848 рік) відмічав роль кредиту як стимулятора надмірних заказів на поставку товарів, які неможливо продати. За таких умов комерсанти розраховуючи на спекулятивні доходи прагнуть нарощувати попит на товари, користуючись при цьому купівельною спроможністю кредиту, або його окремої частини. Причому, спекуляція може розвиватися в такому масштабі, внаслідок матимуть місце негативні наслідки для процесу виробництва. За таких умов поширюються спекулятивні пропозиції торговців до виробників, останні розширюють виробництво, а торговці, в свою чергу, звертаються за кредитом.

Джон Мілль в 1867 році підготував доповідь про кредитні цикли і період торгової паніки, в якому наголосив на тасмичні сили, які викликають надмірне розширення або скорочення обсягу торговельних угод на протязі певного періоду. Він категорично заявляв, що «не підлягає сумніву та обставина, що майже кожні десять років відбувається величезне і раптове збільшення попиту на кредитному ринку, що супроводжується великими за обсягами і несподіваними потребами в кредиті, що призводить до тимчасового руйнування кредитної системи». Він зазначав, що «комерційний кредит проходить через всі перетворення, властиві життю індивіда: дитинство, перехід до зрілості, і смерть». За Мілльовим рух кредитного циклу керується моральними причинами - причина по суті не в гаманці, а в душі: сприятливі умови породжують оптимізм, нерозсудливість і стагнацію.

Альфред Маршалл в книзі «Економіка промисловості» (1879) і пізніше в «Початках політичної економії» (1890) розглядає кризу як явище, пов'язане з безмежним розширенням кредиту: «єдиним ефективним заходом боротьби з безробіттям є постійне пристосування засобів до цілей таким чином, щоб кредит міг функціонувати на міцній основі, точних передбачень і щоб безмежне розширення кредиту, що є головною із причин економічних негараздів утримувалося у зазначених межах».

Всі автори, що вище цитовані підкреслювали зв'язок між масштабами кредитних операцій і циклічними змінами обсягів виробництва: надмірне розширення кредиту генерує фіктивний проміжний попит, який спотворює реальну картину і змушує підприємців приймати не виважені рішення в ринковій стратегії. Розширення меж кредиту призводить до збільшення замовлень і запасів, тобто до невинуватих вкладень в оборотний капітал за рахунок позикових коштів. Внаслідок цього має місце руйнування зв'язків між попитом і пропозицією, що і є передумовою зародження економічної кризи. Таким чином, сформувався типовий для середини XIX століття світогляд, відповідно до якого криза являє собою явище, пов'язане переважно з грошовим обігом, банківським кредитом та державними фінансами.

Економічні теорії в основі яких закладені динамічність ринкових умов, товарні спекуляції, суттєві обсяги торгових операцій, надмірне розширення банківського кредиту, характерні в період ранньої, меркантильної або торгової фази розвитку сучасного капіталізму. В той же час, роль інвестицій в основний капітал поки ще не була усвідомлена. Але на початку XIX століття із започаткуванням будівництва залізниць процес заощадження та інвестування стає домінуючим. В.С. Девонс (1866) звернув увагу на реальні фактори, що викликають коливання ділової активності та обсяги виробництва, основними з яких він вважав коливання врожаїв, викликані, в свою чергу, погодними факторами, пов'язаними з періодичною підвищеною сонячною активністю. До кінця XIX століття роль кредиту у формуванні економічної кризи поступово переосмислена. Так, у Звіті Райта (1886) щодо промислових депресій в США звернена увага на реальні фактори, пов'язані з можливостями інвестування. Проте, засобом боротьби з депресіями пропонувалося розробити закони, спрямовані на припинення спекуляцій та скорочення кредиту.

Праці М. Туган-Барановського знаменують поворотну віху в теорії, що пояснює економічні цикли реальними, виробничими причинами, а саме, циклічністю оновлення основного капіталу. Дію механізму економічного циклу Туган-Барановський порівнює з роботою парової машини. Нагромадження позикового капіталу відіграє роль пари в циліндрі; коли тиск пари на поршень досягає певної сили, поршень починає рухатися і виштовхується до кінця циліндра, для пари відкривається вільний вихід, і поршень повертається на попереднє місце. Точно так само в промисловості діє накопичений позиковий капітал, коли він досягає визначеного підйому. Позиковий капітал приходить в рух, тобто витрачається на елементи основного капіталу. Коли позичковий капітал виснажується, промисловість повертається знову до колишнього стану. Таким чином, кризи повторюються циклічно.

Сучасна точка зору полягає в тому, що кредит не розглядається як основна причина циклічності розвитку економіки і криз, їх витоки - в хвилеподібному русі основного капіталу, пов'язаного з його періодичним оновленням. Однак, кредит може поглибити кризові явища або, навпаки, допомогти економіці вийти з кризи і подальшої депресії. Якщо оновлення основного капіталу складає основу великих криз, то рух оборотного капіталу, і особливо, виробничих запасів, пов'язаний зі змінами ринкової кон'юнктури і підйом чи стримування виробництва завдяки кредиту, складає основу малих циклів; причому, на протязі одного великого циклу може бути кілька малих циклів

В економічній науці існує точка зору, що пояснює стан економіки чисто монетарними причинами. Так, І. Фішер стверджував, що по суті справи економічного циклу немає, а є тільки неврівноваженість купівельної спроможності грошей - «танець долара», а причиною буму є процес створення боргу, причому високий рівень несплаченого боргу по відношенню до падаючих цін утворює провідну рису періоду депресії.

Теоретичні основи категорії кредиту осучаснені вітчизняними дослідниками, а також знайшли відображення в шерезі нормативно – правових актів, які суттєво впливають на процес кредитних взаємовідносин банків з позичальниками.

Зокрема, у фінансовому словнику-довіднику дане наступне трактування поняття “кредит” як “...форма передачі у тимчасове користування коштів у грошовій і грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику” [8]. Дане трактування категорії кредиту не пов’язане з будь-якими відносинами. Водночас, воно потребує певного уточнення, оскільки натуральну форму кошти не можуть надаватися в натуральній формі.

Незважаючи на певні недоліки при трактуванні категорії кредиту, найбільш поширеним залишається підхід, який зводиться до „форми руху позикового капіталу”, тобто грошового капіталу, який надається у вигляді кредиту на умовах повернення за відповідний відсоток Дану точку зору піддав критиці Дзюблюк О.В., відмітивши, що « не може адекватно відображати сутність кредиту з огляду на такі дві обставини: по-перше, ним не виправдано обмежуються форми функціонування кредитних відносин лише грошовою формою, що не відповідає дійсності, оскільки кредит може мати, як вже зазначалось, і товарний характер; по-друге, трактування кредиту як руху позикового капіталу передбачає його виробниче використання, що не завжди відповідає цілям, на які видаються кредити, зокрема споживчі [9].

Особливий інтерес викликає законодавче тлумачення сутності кредиту, наведене в законі України “Про банки і банківську діяльність” та “Податковому кодексі України”.

Визначення терміну “банківський кредит” що наводиться в Законі України “Про банки і банківську діяльність” базується на сутності банківських кредитних операцій. Статтею 2 цього закону трактування кредиту зводиться до наступного: “Банківський кредит – це будь-яке зобов’язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов’язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов’язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов’язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми” [10].

Відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” кредит не розглядається як грошові кошти чи матеріальні ресурси. В цьому законі сутність кредиту пов’язана із зобов’язаннями, що випливають із умов договорів відповідно до Цивільного кодексу України, зокрема його 4 та 151 статей, що дає підстави стверджувати, що кредит функціонує в рамках економічних відносин. Таким чином, у різних законах України є різні підходи щодо тлумачення сутності однієї і тієї ж економічної категорії – кредиту, на котрому, зрештою, базуються усі кредитні відносини в країні, а це, безумовно, має негативний вплив на організацію банківського кредитування в цілому.

Податковим кодексом України, який набрав чинності 1.01.2011 р. визначення категорії кредиту розглядається окремо в товарній і фінансовій формі. Товарний кредит відповідно до Податкового кодексу України це - товари (роботи, послуги), що передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичних чи фізичних осіб на умовах договору, що передбачає відстрочення остаточних розрахунків на визначений строк та під процент. Товарний кредит передбачає передачу права власності на товари (роботи, послуги) покупцеві (замовникові) у момент підписання договору або в момент фізичного отримання товарів (робіт, послуг) таким покупцем (замовником), незалежно від часу погашення заборгованості. [11].

Фінансовий кредит це - кошти, що надаються банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента, або резидентами і нерезидентами, які мають згідно з відповідним законодавством статус небанківських фінансових установ, а також іноземною державою або його офіційними агентствами, міжнародними фінансовими організаціями та іншими кредиторами - нерезидентами юридичній чи фізичній особі на визначений строк для цільового використання та під процент [11].

В такому визначенні кредиту домінуючим принципом кредитування є платність, а решта принципів, зокрема цільового призначення, терміновості, повернення, забезпечення не приймається до уваги, що суттєво скорочує дієвість позичальників і кредиторів, обмежує їх взаємовідносини, які негативно впливають на процес кредитування.

Держава з метою безперервності кредитування підприємств економіки повинна здійснювати науково-обґрунтоване втручання у ринкові механізми шляхом прийняття відповідних законів в сфері кредитування, оподаткування, бюджетної політики, спрямованих на вдосконалення кредитних відносин, підтримки вітчизняних банківських установ. Це сприятиме зростанню виробництва виходу країни з фінансової кризи.

Ринкові умови господарювання в Україні поставили перед країною нові завдання щодо розвитку теорії кредиту на умовах оновлення методологічних основ дослідження. Поки що залишаються без уваги багато нових явищ у сфері кредитування країни – зміна ролі банківського кредиту, поява нових, що не застосовувалися в СРСР форм кредитування, позик шляхом емісії боргових цінних паперів, бюджетних і податкових кредитів. З’явилися нові проблеми кредитування, що притаманні виключно ринковим умовам господарювання: зокрема змінились форми і види ризиків при кредитуванні, запровадження вільного ціноутворення на кредитному ринку, вплив кредитної політики на економічну ефективність банків та позичальників і безліч інших проблем, які вимагають теоретичного дослідження та осмислення.

Розроблення методичних основ кредитування на основі оновленої методологічної бази має будуватися перш за все на базових принципах, зокрема дослідження кредиту в контексті загальної теорії ринку. Такий підхід дає змогу констатувати, що сфері кредитування притаманні загальні закони ринку, а поведінка кредиторів і позичальників, механізм ціноутворення цілком їм підпорядковані. Базові характеристики ринкової економіки – горизонтальні зв’язки між її учасниками, конкуренція, самоорганізація розповсюджуються і на кредитну сферу і повністю відносяться до кредитного ринку.

Дослідження кредитних відносин неможливе без уточнення категорії кредиту в широкому розумінні цього слова. Тому дослідження категорії кредиту за ринкових умов господарювання слід в першу чергу, розглядати відповідно до теорії позикового фонду. Кредит виступає основною формою руху позикових коштів, що надаються на умовах дотримання принципів кредитування, зокрема повернення, строковості, цільового призначення та платності. В процесі кругообігу виробництва важливе значення має забезпечення повернення позичальником суми отриманого кредиту та відсотків за його використання. Це потребує вивільнення із кругообігу певної частини коштів для забезпечення позичальником виконання умов кредитного договору та дотримання ним принципів банківського кредитування. Без одержання від позичальника доходу у вигляді відсотків у кредитора не виникає зацікавленість у наданні кредиту. Страхові компанії, поручителі та гаранті, які іменуються третьою особою, можуть повернути банку кредит, якщо позичальник тимчасово неплатоспроможний і не в змозі виконати умови кредитного договору. Порушення позичальником принципів банківського кредитування несвочасне повернення отриманих банківських записок призводить до того, що кредит за таких умов втрачає економічний зміст.

Проведені дослідження кредитних відносин свідчать, що розвиток кредиту зумовлює значні зміни в організації та функціонуванні суб’єктів господарювання. З погляду економічної теорії, будь-яке економічно необґрунтоване втручання держави у роботу ринкового механізму, надання певних преференцій одним учасникам ринку та створення штучних обмежень для інших спотворюють дію ринкових законів та роблять менш ефективною економіку. За сучасних умов господарювання налагодження кредитних взаємовідносин банків з позичальниками можливе лише за умов теоретичного обґрунтування сутності кредиту та його ролі у відтворювальному процесі.

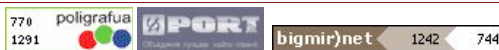
Висновки. Здійснені нами дослідження теорії кредиту сприяють застосуванню економічно обґрунтованих підходів щодо процесу кредитування, дають можливість на паритетних умовах будувати взаємовідносини комерційних банків як потенційних кредиторів з позичальниками з дотриманням принципів кредитування. Дослідження впливу фінансових криз на кредит сприяє відновленню банківського кредитування в післякризовий період доступу позичальників до кредитних ресурсів.

Список літератури

1. Коклен Ш. О кредите и банках/ Ш. Коклен. –СПб, 1861. С. 131.
2. Цешковский А Кредит и оборотные его средства/ А. Цешковский. – СПб, 1893. – С 5-86.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер; [пер. с нем.] – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
4. Шумпетер Й. История экономического анализа. Глава 8.: электронный ресурс у публікаціях [Електронний ресурс] // Деньги, кредит и циклы. – Режим доступа до книги: <http://ek-lit.agava.ru/shumsod2.htm>.
5. Маркс К. Капитал / К. Маркс и Ф. Энгельс – Соч., т. 23. – С. 640.
6. Бунге Н.Х. Теория кредита / Н. Х. Бунге // – Киев, 1852. – 360 с.
7. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход // Классики кейнсианства в 2-х т. Т.2. [Електронний ресурс] – М.: Прогресс. – 1997. – 721 с. – Режим доступа до книги: <http://ek-lit.agava.ru/Hansen.htm>.
8. Финансовый словарь-довідник / М.Я. Дем’яненко, Ю.Я. Лузан, П. Т. Саблук, В.М. Скупий та ін.; За ред. М.Я. Дем’яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
9. Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин / О.В. Дзюблюк. – Тернопіль: “Тернопіль”, 1996. – 140 с.
10. Закон України “Про банки і банківську діяльність” // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3 – 47.
11. Податковий кодекс України : за станом на 02. груд. 2010 р. №2755-VI (зі змінами внесеними законом: за станом на 19. трав. 2011 р.): електронний ресурс у

головній, Податковий кодекс : [Електронний ресурс] //Офіційний сайт податкової адміністрації України. – 394 с. – Режим доступу до кодексу: http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"